

М.Р.Литвин (Львів), В.М.Кіцак (Тернопіль)

ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ «ДЕПОРТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ ПОЛЬЩІ: НАУКОВИЙ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРСИ, ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ»

Депортації корінного етносу є найважчою формою політичних репресій, яка за своєю суттю й характером здійснення може прирівнюватися до етноциду. Однак сучасний польський політикум намагається маргіналізувати, применшити масові депортації українців із Лемківщини, Надсяння, Холмщини та Підляшшя в 1944–1951 рр., насамперед операцію «Вісла» 1947 р., у ході якої за сприяння силових структур Польщі, Чехословаччини та СРСР було депортовано в північнопольські райони понад 150 тис. західних українців. Безпідставна ухвала Сейму від 22 липня 2016 р. щодо українсько-польського протистояння на Волині 1943 р., вихід у прокат виразно антиукраїнського художнього фільму «Волинь» частково призупинили конструктивний діалог науковців та представників влади обох країн щодо вшанування пам'яті жертв тих трагічних подій.

Всеукраїнська наукова конференція, яка відбулася 7 грудня 2016 р. в Тернополі, мала на меті реконструювати драматичну сторінку українсько-польсько-радянських відносин середини ХХ ст. – депортації українців із Лемківщини, Надсяння, Холмщини й Підляшшя. Її організаторами стали Тернопільський національний педагогічний університет ім. В.Гнатюка (ТНПУ ім. В.Гнатюка), Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Всеукраїнське товариство «Лемківщина».

Науковий форум, в якому взяли участь представники Києва, Львова, Луцька, Миколаєва, Тернополя, Чернівців, розглянув геополітичні та внутрішньополітичні обставини, етапи й наслідки депортацій українців із території Польщі (в УРСР та на північно-західні землі ПНР). Те, що захід відбувся саме в Тернополі, цілком виправдано: у повоєнний період із понад 700 тис. депортованих українців Закерзоння на Тернопіллі оселилося близько 200 тис. Окремі аспекти проблеми розглядалися на міжнародних, регіональних та всеукраїнських конференціях, семінарах, проведених за участю обласних товариств «Лемківщина», «Любачівщина», «Надсяння», «Холмщина», науковців Тернополя, Львова, інших міст: «Депортації» (1998 р.), «Українсько-польські відносини в ХХ столітті: державність, суспільство, культура» (1999 р.), «Україна – Польща: шлях до європейської співдружності» (2001 р.), «Україна – Польща: уроки Другої світової війни» (2003 р.), «Україна – Польща: шлях до європейської співдружності» (2003 р.), «Депортація українців з етнічних земель – трагічна сторінка в історії нашого народу» (2004 р.), «Депортація українців з Польщі до УРСР у 1944–1946 рр. та її оцінка в сучасних наукових дослідженнях» (2006 р.).

Пленарне й секційні засідання відбулися в конференц-залі Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Учасників заходу привітало керівництво вишу, представники обласної державної адміністрації та міської ради.

Першою заслухали доповідь канд. іст. наук *Володимира Кіцака* про становлення західного кордону СРСР. Спираючись на документи, автор ствердив, що депортація українців була необхідною передумовою стабілізації радянсько-польського кордону, і з цим погодилися не тільки польські еміграційний та комуністичний уряди, але й західні союзники. Саму угоду між РНК УРСР та Польським комітетом національного визволення від 9 вересня 1944 р. детально проаналізував завідувач кафедри стародавньої та середньовічної історії ТНПУ ім. В.Гнатюка д-р іст. наук *Іван Зуляк*, зосередивши увагу на псевдогуманних деталях договору, утілити які в тогочасних суспільно-політичних реаліях УРСР було неможливо, що, зрештою, і не ставилося за мету тогочасним керівництвом республіки.

У доповіді директора Інституту українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України д-ра іст. наук *Миколи Литвина* детально проаналізовано передумови, хід та наслідки депортаційної операції «Вісла» 1947 р.; доведено, що, відповідно до мети й засобів проведення, ця операція польської комуністичної влади мала всі ознаки етноциду та передбачала вирішити українське питання в Польщі шляхом повної асиміляції українців і прямим знищенням незгодних – вояків УПА, їхніх родин. Водночас автор наголосив на необхідності детального вивчення депортаційних процесів фахівцями України й Польщі та на неприпустимості ідеологічного втручання в історичну науку політиків, як це мало місце у сусідній країні щодо аналізу кривавого протистояння на Волині та Холмщині в роки Другої світової війни. Роль і місце спогадів депортованих у реконструкції самих депортацій окреслила магістр історії *Юлія Павлів*. Водночас вона наголосила на труднощах та проблемах у процесі опитування, що їх мають вирішувати дослідники, на необхідності дотримання принципу об'єктивності історичної науки в інтерпретації загалом суб'єктивних спогадів очевидців тих подій.

Гостру дискусію викликала доповідь наукового співробітника Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського НАН України канд. іст. наук *Дмитра Байкеніча*, який пов'язав депортацію з наступними неминучими русифікаційними процесами на теренах Східної, Південної й навіть Центральної України. Як довів дослідник, владні кола УРСР були зацікавлені в якнайшвидшій радянзації та обов'язковій русифікації депортованих із Лемківщини, Холмщини, Надсяння й Підляшшя українців.

Процес соціалізації депортованих із Закерзоння українців на тлі складної соціально-політичної ситуації у Волинській області, де водночас відбувалися радянзація, мобілізацію в діючу армію та колективізація, проаналізував професор кафедри новітньої історії України Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки, канд. іст. наук *Микола Кучерепа*.

У доповіді магістранта ТНПУ ім. В.Гнатюка *Богдана Барана* висвітлено способи й методи протидії депортації, до яких удавалися відділи Української повстанської армії на Закерзонні, окреслено їх роль в організації місцевого населення для уникнення примусового виселення. Голова Тернопільської обласної організації Всеукраїнського товариства «Лемківщина» *Олександр Венгеринович* дав узагальнену оцінку всім етапам депортації, підкресливши її незаконність та насильницький характер упродовж усього процесу. Доповідь ґрунтувалася не тільки на широкій документальній основі, але й на великій кількості спогадів очевидців подій, у тому числі й на особистих враженнях як безпосереднього свідка депортації.

Загалом було відзначено, що депортації українського населення Надсяння, Лемківщини, Холмщини, Підляшшя впродовж 1944–1947 рр. здійснювалися за згоди союзників по антигітлерівській коаліції, при координації зусиль СРСР і прорадянських режимів Польщі й Чехословаччини. Жертвами насильницького переселення 1944–1951 рр. стали понад 700 тис. українців. На думку дослідників, операція «Вісла» 1947 р. стала військово-політичною депортаційною акцією, спрямованою на асиміляцію опозиційно налаштованих українців, які здавна проживали на Лемківщині, Надсянні, Холмщині. Це була депортація за національною ознакою, тобто з тавром етнічної чистки, з якою погодилася Москва як із доконаним фактом. Українсько-польський етнополітичний конфлікт на завершальному етапі Другої світової війни, до розпалювання якого долучилися німецький і радянський чинники, став приводом для московського й варшавського керівництва вирішити за давнини міжетнічний конфлікт шляхом проведення депортацій українців із Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя – до УРСР та поляків із Галичини й Волині – до Польщі. На думку Кремля, ця акція мала не лише нормалізувати вибухонебезпечну суспільно-політичну ситуацію на українсько-польсько-білоруському пограниччі, але й сприяти вирішенню повоєнних фінансово-господарських проблем, зокрема на півдні та сході УРСР. Для Варшави йшлося також про розгром прикордонних відділів УПА, а загалом – про ліквідацію української національної меншини, розчинення опозиційно налаштованих переселенців у польському середовищі. Злочинні московсько-варшавські плани підтримали керівники США та Великобританії.

Завершальним етапом цього річної конференції в Тернополі стало обговорення на круглому столі за участю науковців і громадсько-політичних діячів ухвали з такими пропозиціями для органів центральної й місцевої влади: дати політичну та правову оцінку угоді «Про евакуацію українського населення з території Польщі та польських громадян з території УРСР», підписаної 9 вересня 1944 р., акції «Вісла» 1947 р., договору від 15 лютого 1951 р.; визнати угоду, акцію «Вісла» та договір незаконними й засудити їх як порушення прав і свобод громадян; провести у Верховній Раді України парламентські слухання з метою розв'язання проблем, викликаних виселенням етнічних українців із території Польщі; ухвалити закон «Про визнання депортованими осіб, примусово переселених в 1944–1946 рр., 1951 р. з території Польщі в Україну» з метою відшкодування моральних і матеріальних збитків; надати депортованим, їхнім нащадкам і членам родин можливість спрощеного перетину українсько-польського кордону з метою відвідування родичів, ушанування пам'яті жертв депортації в місцях масових поховань, упорядкування могил; створити державну програму збереження культурної спадщини та відродження Лемківщини, Холмщини, Надсяння й Підляшшя; на державному рівні відзначити 70-річчя акції «Вісла», видати відповідний указ Президента України; профінансувати наукові дослідження, присвячені українсько-польсько-німецько-радянським відносинам у XX ст., зокрема наслідкам депортацій українців з їхніх етнічних земель; надавати державну правову та матеріальну допомогу суспільно-культурним товариствам депортованих українців: Закерзоння, українським навчальним закладам, музеям, редакціям теле- й радіопередач, часописів в Україні та Польщі; активізувати будівництво Музейного комплексу історії, побуту і культури українців Надсяння, Лемківщини, Холмщини, Підляшшя у м. Винники (Львівська обл.) у відповідності до указу Президента України №1330/2005 «Про заходи у зв'язку з 60-ю річницею примусового виселення етнічних українців з території Польщі».

Учасники наукового заходу відвідали новозбудовану лемківську церкву в Тернополі, поклали квіти до пам'ятного знаку депортованим у 1944–1951 рр. із Лемківщини, Надсяння, Холмщини й Підляшшя українцям. Заплановано видання матеріалів конференції.